

Recenze

Kazbunda, Karel: Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové.

Praha, Karolinum 2000, brož., 220 s.

Osobní tragédií bezmála staletého K. Kazbundy (1888-1982) bylo téměř čtyřicetileté vynucené publikační mlčení. Výsledky svých bádání tedy psal alespoň do šuplíku. Pouze na konci šedesátých let se mu podařilo zveřejnit část monumentální práce o dějinách historiografie. Kazbunda zanechal rozsáhlé a většinou nevydané dílo, které zahrnuje kromě biografií (Havlíčka, Tyla, Sabiny) a memoárů i rukopisy k politickým dějinám habsburské monarchie. S ohledem na význam Kazbundových prací je nedocenitelné, že se najdou editoři, kteří, vědomi si cennosti jeho rukopisů i nadčasové kolegiality k umlčenému historikovi, obětují vlastní čas, prostředky i vavříny na vydání některé z jeho studií.

Před pěti lety vydal Z. Kárník Kazbundovu fundamentální studii o česko-německých vztazích před první světovou válkou. Letošním vydáním čtvrtého dílu "Stolice dějin" zase M. Kučera uzavřel Kazbundův projekt k dějinám české historiografie. Oba tituly mnohé spojuje a po pravdě řečeno tvoří čtvrtý svazek můstek mezi oběma pracemi, ba dokonce se spíše jedná o pokračování v mapování česko-německých vztahů za války než ve vývoji univerzitního dějepisce. Důvodem je geneze vzniku obou prací. Kazbunda totiž evidentně zamýšlel pokračovat nejen v psaní o česko-německých vztazích a dějinách kateder, ale pomýšlel i na syntézu vývoje monarchie za války. Na prahu sedmdesátých let, kdy práci dokončoval, chtěl zřejmě zveřejnit co nejvíce z uvedených a sobě blízkých i navzájem provázaných témat, dokud to poměry umožňovaly. Cenou však byl vznik poněkud heterogenního díla, které by si zasloužilo samostatné svazky, leč Kazbundovo přání nezbyvá než respektovat.

Většina textu rozebírá vývoj monarchie za světové války se zaměřením na českou otázku a její řešení. Jako doplněk a rozvinutí tématu lze chápat kapitoly o politické aktivitě předních protagonistů české historiografie J. Golla a J. Pekaře. Přínosem pro současné bádání jsou zejména pasáže o Gollovi, neboť jeho válečná činnost nebyla dosud detailně zmapována (na rozdíl od Pekaře, kterým se podrobně zabýval M. Kučera). Ovšem ani takto -jen na politickou činnost dvou, byť nejvýznamnějších, historiků redukováný Kazbundův pohled neodpovídá široce zaměřenému názvu knihy. Odhlédneme-li od všech formálních koncepčních a obsahových připomínek, tak je nutno vedle gollovských pasáží vyzdvihnout části věnované rakouským Němcům, postojům vlád i cestám české politiky. Kazbunda měl totiž jedinečnou příležitost pracovat s vídeňskými materiály, které roku 1927 shořely -zejména s protokoly c. k. ministerské rady. Jejich ztráta je nenahraditelná, a tak práce hrstky historiků zabývajících se z tehdejšího pohledu "soudobými dějinami" mají pro jejich dnešní pokračovatele cenu zlata. Snad i proto edice Kazbundových knih vyvolávají pozornost v sousedním Rakousku.

Kazbunda není kratochvilným čtením pro laiky. Jeho fundovanou pozitivistickou monografii místy až edičního charakteru ocení především historikové, kteří rovněž uvítají dvojí precizní poznámkový aparát: jeden autorův, druhý editorův, kde jsou doplněny naznačené, ale nedokončené Kazbundovy myšlenky či zamýšlené odkazy.

Luboš Velek

Voskovec, Jiří - Werich, Jan: Hry Osvobozeného divadla - 4. svazek

Praha, Karolinum 2000, váz., 633 s.

Vyšlo šest her V&W

P r a h a - Šest her z dílny Jiřího Voskovce a Jana Wericha, z toho tři knižně dosud nepublikované, přináší svazek vydaný Univerzitou Karlovou v nakladatelství Karolinum. Podle jednoho ze znalců tvorby Osvobozeného divadla Vladimíra Justy jde o poněkud atypický výběr, který však je nutným a cenným doplňkem textů zveřejněných dříve. Do knihy nazvané Jiří Voskovec - Jan Werich: Hry zařadil editor Pavel Klener ze známějších komedií tituly Líčení se odročuje a Sever proti Jihu. Třetí v minulosti již knižně vydanou hrou je Falstaffovo babí léto - adaptace obou dílů Shakespearova Jindřicha IV., kterou psal Werich původně nejspíš s tím, že by si sám mohl zahrát titulní postavu. Z textů publikovaných poprvé je to zejména Hlava proti Mihuli, jejíž premiéra v Osvobozeném divadle byla v roce 1938 zakázána; opis byl pořízen ze strojopisu z rodinného archivu Jindřicha Honzla. Dále se zde objevila Werichova variace na Nestroye nazvaná Teta z Bruselu a libreto muzikálu Divotvorný hrnec, který byl poslední produkcí Osvobozeného divadla před jeho definitivním zánikem v roce 1948. Oproti verzi tehdy vydané je však text otištěný v tomto svazku doplněn o několik stránek s rozepsanou rolí Čochtana, která patřila k nejpopulárnějším kreacím Jana Wericha.

Konopásek, Zdeněk: Otevřená minulost (Autobiografická sociologie (nejen) státního socialismu)

Praha, Karolinum 2000, brož., 372 s.

recenze a glosy

Počátkem devadesátých let se pustilo osm českých sociologů do projektu, který nazvali poněkud neprůhledným názvem SAMISEBE. Název prozrazuje poměrně výstižně, o čem jde. Tým se pokusil zkoumat minulost totalitního režimu pomocí biografické metody a tuto metodu se autoři rozhodli vyzkoušet sami na sobě. Autoři sestavili - pokud jde o výzkum - relativně uzavřenou skupinu a napsali řadu biografických textů, z nichž ty publikované jsou dovedeny do roku 1995. Texty mají dvojí význam: v prvním plánu představují netradiční pohled na život v komunistickém režimu. V tom druhém jsou pokusem o jakési vypořádání se sociologie se sebou samou. Při snaze vypovědět cosi o společností vypověděla sociologie cosi podstatného i o sobě. Kniha připomíná svou skladbou spíše sborník. Úvod popisuje vznik projektu a jeho přesná pravidla. Následující oddíl je složen z příspěvků zahraničních hostů, kteří byli pozváni na workshop pořádaný skupinou v roce 1992. Následující dva oddíly tvoří texty účastníků k zadaným tématům a svou konkrétností poskytují vhled do každodennosti bývalého režimu. Ta se ostatně projevuje již v "několikapatrových" autobiografiích psaných bez přesného zadání a v nejistotě, co o sobě napíší druzí. Zvolená témata budí na první pohled dojem nahodilosti, ale další čtení ukáže, že pokud jde o socialismus, prozrazuje část o celku nesmírně mnoho. Témata jako shánění a udržování bytu, prožívání ranních okamžiků nebo vztah ke komunistické straně najednou otvírají další perspektivy a odhalují mechanismy zvládání každodenního života za tzv. totality, což bylo dosud popsáno spíše sporadicky. (U nás například Ivo Možný nebo Janem Kellerem, necháme-li stranou beletristické pokusy.) Provokativně může znít teze, že transformace bývalého režimu v nový systém nepředstavuje velkou diskontinuitu, protože k radikálnímu rozchodu s minulostí nedošlo. Nejde tu samozřejmě o obdobu běžného konstatování, že "se nic nezměnilo". Biografický přístup pouze umožnil rozbít jasnou dělicí čáru mezi státním socialismem a etapou transformace tím, že poukázal na nenápadné a přitom stále živé strategie "těch dole". Obyčejní lidé dokázali pod oficiální fasádou socialismu vytvořit vlastní neformální síť, jakýsi široce rozvětvený klientelistický systém, jehož oporou byly nezřídka rodinné klany. Logika privátního a soukromého se mnohdy obrátila zcela naruby. Lidé si socialismus jaksi nenápadně zprivatizovali. Kromě toho došlo k tomu, že klasické pojetí moci přestalo na popis socialistické reality stačit. Klasický mocenský model funguje pouze v krátkém období diktatury proletariátu, ale detailní pohled na 70. a 80. léta ukazuje, že v síti aktérů lidé příkazy shora dále nepředávají, nýbrž je překládají. Možná jde o jakousi dobu hry na tichou poštu, zde však ke zkrslení dochází vědomě, protože účastníci řetězce sledují při formálním plnění příkazů vlastní cíle. Bez modelu sítě aktérů, do jehož praktik nám poskytuje vhled právě biografická metoda, není možné každodennost totality dost dobře pochopit. Dalším zajímavým zjištěním je, že v některých rysech se Západ a Východ tolik neliší. Zdá se, že oba tyto světy patří do "velkého příběhu modernizace", přičemž socialismus je - aspoň ve svých počátcích - dokonce "modernitou toho nejtvrďšího ražení" (jak říká slavný polský sociolog Zygmund Bauman). Socialismus však má v sobě i silné rysy tradicionalismu, vyžívá se v rituálech, bují v něm pověry a je složitým propletením místních a osobních vlivů. Hrozenou rukavicí bude možná pro některé čtenáře knihy myšlenka, že biografický experiment SAMISEBE není ve skutečnosti tolik vzdálen praxi běžného sociologického výzkumu, protože i do té bývá vtažena osobní zkušenost badatelů a i tam je v empirii přítomna fikce, i tam dochází k tomu, že se prolíná realita vlastního života se životem zkoumaných a také s realitou výzkumu. V každém případě potěší, když vědci nesou na trh nejen svou kůži, ale dokonce i to, co je uvnitř, tedy SAMISEBE.

Václav Veber: Mikuláš II. a jeho svět (Rusko 1894-1917)

Praha, Karolinum 2000, 508 s.

Ta kniha pomůže pochopit Rusko

recenze

Jméno: Romanov, N. A. Povolání: panovník celé Rusi. Hlavní zaměstnání: pán ruské země. Vedlejší zaměstnání: velkostatkář. Takto téměř cimrmanovsky vyplnil v roce 1897 svůj osobní list car Mikuláš II. Nejlepší český znalec ruských dějin první poloviny 20. století Václav Veber, kromě jiného i spoluautor Dějin Ruska, nám teď nabízí vynikající přehled vývoje Ruska v onom čtvrtstoletí pod Mikulášovou vládou. Veber nenapsal klasický životopis; nesoustřeďuje se jen na osobnost posledního romanovského cara, ale dokazuje oprávněnost podtitulu monografie: Rusko 1894-1917. Období Mikulášovy vlády Veber sleduje chronologicky od nástupu na trůn až po pád carismu vynucený březnovou revolucí 1917 a v epilogu až k zatčení a vyvraždění celé carské rodiny bolševiky v následujícím roce. V každém ze šesti oddílů přitom nahlédne téma z několika úhlů: nejen osobní život cara, ale i proměny politického soupeření na carském dvoře (zkrátka nemůže přijít ani dnes tolik populární postava prohnatého Rasputina) a od roku 1906 i v novém ruském parlamentu, dumě, již car nenáviděl jako každé omezení Bohem daného samodržavného principu jeho vlády. Veber popisuje i ekonomické a sociální změny Ruska na počátku století a vytváří komplexní obraz epochy. Vedle promyšlené a jasné struktury rovněž vyniká autorova snaha o přehlednost. Charakter až jakési základní příručky daného období dodávají knize chronologické přehledy na začátku jednotlivých kapitol i několik typů příloh a tabulek, ať jde o základní ekonomické či demografické statistiky, stručné biografie nejdůležitějších politických osobností nebo skvělý přehled hlavních politických stran a směrů. Veber znovu dokazuje, že v suverenně zvládnutí základních pramenů i nejnovější světové literatury nemá u nás mezi znalci Ruska konkurenci. Jeho komentovaná bibliografie k vybraným tématům kromě spolehlivé užitečnosti navíc ladí i se současným přístupem západních dějepisců, kdy dnes je vedle samotného popisu minulosti rovnocennou součástí historiografie i reflexe a přehled dosavadních výkladů. Začleněním této roviny do hlavního textu Veber obohacuje obvyklé domácí přístupy. Důkladný poznámkový aparát a rejstřík pak dělají čest nejen autorovi, ale i univerzitnímu nakladatelství

Karolinum, které práci - vznikající původně jako vysokoškolské přednášky - vydalo. Hlavní spor Mikulášovy epochy se zdá být jedním z velkých témat celého ruského 20. století: ekonomické reformy - vesměs až pod tlakem zaostávání za rozvojem Západu - ano, avšak politické reformy už nikoliv. Úspěšnost hospodářských reforem premiéra Stolypina (stál v čele vlády v letech 1906-1911) nelze popřít: Rusko před válkou bylo rozhodně na cestě vzhůru. Car se ovšem obával, že i ekonomické změny, jakkoli úspěšné, posílí volání po odstranění politického systému samovlády. Ve skutečnosti to byla Mikulášova neschopnost a neochota k jakýmkoli ústupkům, která jeho vládu zničila. Ani premiér Stolypin, dle Vebera jediný politik schopný Rusko z krize vyvést, nebyl ochoten ke spolupráci s dumou, což se ukázalo jako osudný omyl. (Před první světovou válkou však nešlo pouze o ruský problém - rakouská monarchie doplatila na neschopnost Habsburků odvážit se nezbytných reforem podobně.) Politická krize v roce 1917 pak cara úplně smetla. Tlak přespříliš dlouho zdržovaných změn byl nezvladatelný a v Rusku začal boj o moc, vrcholící ve zničující občanské válce. Příběh posledního romanovského cara ukazuje, že bez odvahy k reformám, které si vynucuje společenská situace, může úspěšně přežít málokterý politický systém. Mikuláš navíc - ač celkem slušně vzdělán - neměl vlohy k vládnutí. Po vynucené abdikaci tak nakonec pociťoval úlevu od břemene gosudara všech Rusů a těšil se na poklidný život se svou rodinou. Jak připomínal T. G. Masaryk, bolševici zavraždili cara, aby mohli zachovat carismus. Rysy tohoto způsobu vlády jsou po celé komunistické období nepřehlédnutelné a přetrvaly i do 90. let. Jelcinovy instinkty samovládce a jeho spory s dumou zní jako ozvěna politického hluku prvního desetiletí 20. věku a s nástupem Putina může být ještě užitečnější pustit se do pečlivého studia fenoménu carismu, tak pevně do ruské půdy vrostlého. Začít u Veberovy monografie nemůže být omylem.

Jiří Ellinger

Suchý, Jiří: Encyklopedie Jiřího Suchého - 4. Písničky CH - Me

Praha, Karolinum 2000, váz., 358 s.

Klasik Suchý se dočkal vlastní encyklopedie

Nedávno si komik Julius Satinský posteskl, že si už připadá jako Kukučín, neboť mu s Milanem Lasicou na Slovensku začaly vycházet sebrané spisy a oba jsou součástí maturitní otázky. Podobně je na tom český divadelník, zpěvák a klasik české písničky Jiří Suchý. Nakladatelství **Karolinum** se loni spojilo s Pražskou imaginací a na světě jsou už čtyři svazky plánované dvacetidílné Encyklopedie Jiřího Suchého. První kniha obsahuje souborné, autorem revidované vydání povídek (Povídky A-Ž), druhá patří Suchému - básníkovi (Básně A-Ž) a třetí a čtvrtá (Písničky A-H a Ch-Me) zahrnuje to, v čem je plzeňský rodák nepřekonatelný - písničkové texty. A protože jich Suchý napsal dobrou tisícovku, čtenáře čekají ještě další tři svazky textů. Další části encyklopedie, která by se měla při třech dílech ročně uzavřít v roce 2005, budou zahrnovat divadlo, film, Gramotíngltangly, drobnosti, vzpomínky, grafiku, hudbu a také "černou skříňku", v níž by se měly objevit scénáře, které Suchému zatrhla socialistická cenzura. Poslední svazek, jak už to u souborného díla bývá, bude patřit dodatkům, rejstříku a bibliografii. Milovníka poetiky a kreseb Jiřího Suchého možná trochu zamrzí, že encyklopedie připomíná spíše strohou učebnici. "Ale zaplať pánbůh za ni," řekne si. Abecední řazení písni způsobilo, že v encyklopedii jsou vedle sebe první pokusy nesmělého kontrabasisty a zpěváka z Reduty, mistrovské kusy komika v girardáku i díla současného zralého nestora hudebního divadla. Ale všechny texty mají jedno společné: nezvalovskou dokonalost rýmů, cit pro styl i žánr a hlavně originalitu a nápad s velkým N.

Kubů, Eduard: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami

Praha, Karolinum 1999, brož., 440 s.

Ekonomika první republiky bez růžových brýlí
recenze

Mýtus o hospodářské vyspělosti meziválečného Československa zapustil v druhé půli 20. století v našem povědomí hluboké kořeny. Dodnes přežívající obraz rozlohou malý, avšak k nejvýznamnějším světovým průmyslovým producentům náležící země, má ovšem s realitou málo společného - jak dosvědčuje publikace kolektivu hospodářských historiků pod vedením Eduarda Kubů a Jaroslava Pátka. Nazvaná je příznačně: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami. Na základě širokého pramenného výzkumu tato kniha, jedna z prvních svého druhu, významně zpřesňuje, doplňuje, ale především podstatně rozšiřuje naše znalosti a představy o první republice. Ačkoliv má studium hospodářských dějin založené na číselných údajích oproti dějinám politickým nespornou výhodu v přesnosti a neměnnosti výsledků, byla tato problematika v naší historiografii na okraji badatelského zájmu. "Reality hospodářské existence a vyspělosti meziválečné ČSR byly prostě v mnohém prozaičtější, složitější a zcela neodpovídají romantickému obrazu namalovanému štětcem vedeným pocitem národní hrdosti a pýchy," upozorňují autoři, kteří jasně dokladují bezprostřední a determinující provázanost vrcholné prvorepublikové politiky s ekonomickou sférou. Lze předpokládat, že v rámci oboru bude tato publikace znamenat zhruba totéž, co pro naše chápání politických dějin meziválečného Československa Klimkova dvojdielná práce Boj o Hrad. Ačkoliv nejvyššího stupně industrializace dosahovaly v rámci habsburského státu Horní a Dolní Rakousy s Vídní, ekonomické jádro monarchie představovaly právě české země, které se těsně před vypuknutím 1. světové války podílely na tvorbě národního důchodu v Předlitavsku téměř polovinou. Pokud šlo o tempo rozvoje, pak český region předstíhal pozdější Rakouskou republiku minimálně od 90. let 19. století. Po 28. říjnu 1918 neměli ovšem naši politici a národohospodáři, kteří převzali kormidlo, "potřebné zkušenosti s řízením státu a jeho ekonomiky". Chyběly mezinárodní styky a přehled o tom, jak se vyvíjelo hospodářství ve světě. "Z toho pramenil po celé období první republiky se projevující provincionalismus u značné části

politiků, podnikatelů a vrcholových manažerů." Československo bylo od počátku státem zemědělsko-průmyslovým, jeho hospodářský charakter se na průmyslově-zemědělský počal měnit až v roce 1930. V druhé polovině 30. let se ČSR nacházela v elitní světové desítku například ve výrobě oceli a železa, železných ingotů a slitin, těžbě hnědého uhlí, produkci řepného cukru či sklizni obilovin. V průměru se pak pohybovala mezi 12. a 18. místem. Z desítek precizně a přehledně provedených tabulek lze upozornit kupříkladu na vývoj státního dluhu, hrubého domácího a národního produktu, hektarových výnosů nebo přehled vládních výdajů a příjmů. Mimořádně zajímavé je nejen srovnání hodnoty československého a německého vývozu zbraní a munice, ale především podrobně rozvedená platební bilance ČSR v letech 1925-1937. "Československo určitě nebylo zaostalé. Ve všech mezinárodně srovnatelných parametrech oscilovalo... kolem středu, někdy se ocitlo i na dohled nejvyspělejších. Velká hospodářská krize však nemilosrdně odhalila jeho slabší místa a limity," upozorňují autoři. "Ukázalo se, že krize československého hospodářství byla hlubší a delší než v jiných zemích a schopnost pokrizové obnovy pomalejší. ČSR náležela k několika málo zemím, které do 2. světové války nedosáhly předkrizové úrovně produkce." Velmi pozitivně na knize musíme hodnotit skutečnost, že jak shrnutí, tak především obsáhlá příloha jsou přeloženy do angličtiny. Na druhé straně zarazí nezařazení soupisu pramenů a literatury - nepříliš šťastně jej supluje poznámkový aparát. A víc než citelně v publikaci postrádáme jmenný rejstřík.

Jan B. Uhlíř

Karel Šiktanc: Dílo 4 - Český orloj /Tanec smrti

Praha, Karolinum - Progetto 2000, 165 s.

Nakladatelství Univerzity Karlovy v Praze Karolinum se v poslední době snaží trochu pozměnit svou tvář a rozšířit obvyklý repertoár vědeckých publikací a vysokoškolských skript i o vydání hodnotných děl z české beletrie. První předzvěstí této změny bylo zahájení edice spisů legendy české malé divadelní scény, spoluzakladatele slavného Semaforu Jiřího Suchého před dvěma lety. Nyní nakladatelství nabízí čtenářům dílo další renomované české umělecké osobnosti. Básník Karel Šiktanc (nar. 1928), patrně jedna z největších postav české poválečné poezie, se od nadšených svazáckých počátků přes program poezie všedního dne reprezentovaného v druhé polovině padesátých let časopisem Květen propracoval k svébytnému poetickému jazyku se zvýrazněnou melodičností, který námětově i stylisticky čerpá z lidové poezie. Skvělá práce se slovem, patrná již ve skladbách z počátku šedesátých let (Heinovské noci) dosáhla pravděpodobně svého dosavadního vrcholu ve dvou sbírkách či spíše skladby z let sedmdesátých, z období, kdy básník díky nepřízní vládnoucího režimu nesměl publikovat.

Právě básnické skladby Český orloj a Tanec smrti aneb Ještě Pámbu neumřel obsahuje právě vydaný 4. svazek díla Karla Šiktance. Je samozřejmě možné diskutovat, zda je vhodné postupovat při vydávání spisů v nesouladu s chronologií a nezačít řádně prvním svazkem, ale svoji logiku tento postup nepochybně má. Čtenáři dostávají nejdříve do rukou nikoli básně ještě poznamenané uměleckým tápáním, ale naopak skvost zralého období.

V Českém orloji i v Tanci smrti básník ukázal, jak inspirující silou pro poezii zůstává láska k rodné krajině (u Šiktance jde o zemědělské okolí Kladna) a lidová poezie se svou magickou zaříkavací silou. Nejedná se o tradiční folklorismus, ale o pokus nalézt hlubinnou podstatu češství, o soucítění se zemí která je "srdeční krajinou světa" (Tanec smrti), kde to "bolí jak by zamrzala krev" (Tanec smrti). Motiv smrti, doplněný ještě dusnou atmosférou státu, kde "slavíci/volání k výslechům,/kde peří k dostání/a kde se bere/zpěv" (Tanec smrti) dává zejména druhé sbírce silně baladický nádech. Jinak to snad ani nejde v zemi, ve které "lesy...rostou do nebe/Však mají zpřesekaná léta."

Považuji za téměř nepochybné, že žádná antologie české poezie druhé poloviny dvacátého století nebude moci Šiktancovy skladby opomenout. Opojná hudebnost jeho veršů s hlubokým proniknutím do genia loci krajiny budou nepochybně okouzlovat milovníky poezie mnoha generací. Další svazky díla Karla Šiktance obsahující jeho básnické sbírky a skladby od druhé poloviny padesátých let nepochybně ještě pomohou zařadit autora do panteonu českých klasiků.

Nejspíše pouze historici budou litovat, že do Díla Karla Šiktance nebyly zařazeny jeho mladické sbírky napsané v budovatelském nadšení. Otištěna by neměla být ani dobovou ideologií poznamenaná pozdější skladba Patetická. Milovníky krásné češtiny pak nepochybně rozesmutní zpráva, že edice nepočítá ani s vydáním Šiktancových prozaických pohádek.

Na závěr ještě malá poznámka: Univerzita Karlova použila sbírku Český orloj pro svůj kalendář na rok 2001. Je zde doprovázena nádhernými ilustracemi Anny Poustové, které dokonale souzní s duchem díla.

(Ma Fr)